

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 15Ի ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹԸ

Փետ 15ի իրիկունը Էնժենիէօր Սիվիլի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ «Հայկական արուեստի երեկոյթը», որուն իրենց հովանաւորութիւնը շնորհած էին ֆրանսական Ակադեմիոյ անդամ եւ Քոլէժ Թը Պրանսի տնօրէն Կասթոն Փարիս (որուն անակնկալ մահը կ'ողբայ այս վայրկեանիս մտաւորական աշխարհը), Վենսան տ'Էնտի եւ Պուրկօ Տիւքիւտի մեծանուն երաժիշտները եւ ծանօթ հայազէտ Սեյէ Կեց հարիւր հոգիի մօտ բաղմուծիւն մը, մեծ մասամբ ֆրանսացիներէ կազմուած, խոնուած էր Ռիւ Պլանշի շքեղ սրահը, եւ երեկոյթը անցաւ մէկ ժայռէն միւսը ամենաջերմ ոգեւորութեամբ:

Հանդիսականներուն մէջ կը գտնուէին բազմաթիւ գրական, դեղարուեստական եւ գիտական անձնաւորութիւններ, Փասթէօրեան Հաստատութեան գիտուններէն՝ Տր. Նիքոլ, Տր. Պոռէյ, Տր. Մենիլ, Տր. Մորաքս, Վալէրի-Բատօ գրադէտը եւ իր կինը (դուստր անմահ Փասթէօրի), Փիէր Քիշեար, մեծանուն պարսկազէտ փրոֆ. Հիւար, եւն, եւն:

Պ. Զօպանեան կարգաց ուսումնասիրութիւն մը («հայ աշուղներու բանաստեղծութեան») վրայ: Նախ բացատրեց քանի մը տարիէ ի վեր եւրոպայեան Հայեբու կողմէ կազմակերպուած հայ արուեստի երեկոյթներուն նպատակը: Եւրոպացի հայասէրները մեծ մասամբ, ըսաւ, հայ ժողովուրդը իր գեղազուծութիւնովը կը ճանչնան միայն եւ արգահատական համակրութիւն մը ցոյց կուտան անոր, եւ գիտեմ Հայեր որոնք կը տառապին այդ զուտ մարգարեական հետաքրքրութենէն որ ցոյց կը արուի իրենց եւ որոնք կը մտածեն թէ հայ ցեղը արժանի պիտի ըլլար ջնջուելու՝ եթէ իր դժբաղդութենէն ուրիշ ո եւ է բան չունենար զինքը շահեկան կացուցանող այդ Հայերը համոզուած են թէ իրենց ժողովուրդը ըստորնացուցիչ գթութենէ մը աւելին արժանի է համոզուած են թէ իրենց դատը ուրիշ գոյնով մը պիտի նկատուի եւրոպացւոց կողմէ, իր կարեւորութիւնն ու նշանակութիւնը համարող կային տեսակէտով՝ աւելի յստակօրէն պիտի ըմբռնուի, եթէ քաղաքակիրթ յաշխարհը ծանօթանայ հայ ցեղին պատմական դերին ու մտաւոր գործունէութեանը: Ատոր համար է այդ Հայերը Փարիզի մէջ, ինչպէս եւ Եւրոպայի

ուրիշ մայրաքաղաքներուն մէջ, քանի մը տարիներէ ի վեր ձեռնարկած են հայկական քաղաքակրթութեան մը գոյութիւնը ապացուցանել հայ արուեստի երեկոյթներով, հայ գրականութիւնն ու պատմութիւնը ծանօթացնող գրքերով ու բանաստեղծութիւններով:

Հայ արուեստին, հայ գեղեցկագիտութեան յատկանշական դերն ի վեր հանելէ յետոյ, պ. Զօպանեան անցաւ խօսելու հայ գրականութեան մասին, ու մասնաւորապէս հայ աշուղներու բանաստեղծութեան վրայ:

«Հայ գրականութենէն ուրիշ բան չեն ճանչնար Եւրոպայի մէջ, եւ այն ալ արեւելագէտներու սահմանափակ շրջանի մը մէջ, բայց եթէ դասական հայերէնով գրուած քանի մը պատմական ու աստուածաբանական հին գրքեր, եւ կը կարծեն թէ հայ գրականութիւնը չոր ու միօրինակ գրականութիւն մըն է, ամբողջովին բաղկացած ժամանակագրական եւ կրօնական գործերէ, ո եւ է բանաստեղծութենէ ու ինքնատպութենէ զուրկ եւրոպացի արեւելագէտներու աշխարհին մէջ այս կարծիքը կազմուած է անոր համար որ Եւրոպայի մէջ դասական հայերէնն ու այդ լեզուով գոյութիւն ունեցող գրականութիւնն է որ կը ճանչնան ու կ'ուսումնասիրեն ընդհանրապէս, եւ այդ գրականութիւնը, ինչպէս եւ բիւզանդական ու ասորական գրականութիւնները, ամէն բանէ առաջ պատմական ու կրօնական է, — թէեւ այդ դասական գրականութեան համար անարաւոր է ըսել թէ զուրկ է բանաստեղծութենէ եւ ինքնատպութենէ: հայ պատմագիրներէն ոմանք ճշմարիտ քերթողներ են, ինչպէս Եղիշէ որուն «Վարդանանց պատմութիւն»ը տեսակ մը միւստիքական գիւցազներգութիւն է, կամ Լաստիվերտացի, որուն «Քրօնիկ»-ին լայն ողբին մէջ Երեմիայի չունչը կը վերապրի: Գրեգոր Նարեկացիի աղօթքները ամենէն բարձր հրաշակերտներէն մին են զոր քրիստոնէական բանաստեղծութիւնն արտադրած ըլլայ աշխարհի մէջ: Շնորհալիի շարականներէն ոմանց մէջ հրեշտակային շնչեր կը հնչեն: Լամբրոնացիի քարոզները Ոսկեբերանի գեղեցկագոյն քարոզներուն կը հաւասարին: Բայց բուն անարգարութիւնը կը կայանայ կարծելու մէջ թէ հայ դասական գրականութիւնը Հայոց բովանդակ գրականութիւնն է: այդ քրիստոնէական գրականութենէն առաջ, Հայերը ունեցած են հեթանոսական բանաստեղծութիւն մը, որմէ

քանի մը սակաւաթիւ հասուածներ կը մնան զԺրադղաբար, եւ որ զխցազնական ու համաստեղածեան ներշնչմամբ մը համակ կը թըրթրար։ Իսկ այսօր, գրեթէ դարէ մը ի վեր, Հայերը ունին ամբողջ նոր գրականութիւն մը արդի հայերէնով, գրականութիւն մը որ, հիմնուած ըլլալով կրօնական կապանքներէ ազատ ու գրեթէ բոլորն ալ եւրոպական համալսարաններու մէջ ուսում ստացած գրագէտներու ձեռքով, բացարձակապէս ազատ է ոգով եւ բազմազան՝ ձեռով, եւ կը ցոլացնէ իր մէջ եւրոպական գրականութեան գլխաւոր բարոյական ու գեղեցկագիտական ձգտումները, իր խորքին մէջ պահպանելով հանդերձ զուտ հայկական գրոշմ մը։ ... Վերջապէս, այս դասական եւ նոր գրականութիւններէն զուրս, ամբողջ գրականութիւն մըն ալ կայ՝ «միջին» հայերէնով, որ Ժի. դարէն իսկ սկսած է ծաղկիլ եւ շարունակած է զարգանալ, դասական գրականութեան հետ զուգահեռաբար, յետոյ՝ հետզհետէ տարածուելով ու արեւմտեան դասականութիւնէն յաջորդած է արդի գրականութեան որուն ծնուցիչ սառարներէն մին է կազմած, այն է աշուղներու գրականութիւնը, որ աշխարհային զգացմանց ազատ երգը լսելի է ըրած՝ մինչ եկեղեցական մատենագիրները գրականութիւնը զուտ կրօնական սահմանի մէջ կը պահէին, այդ աշուղներու գրականութիւնը հայ մտքին ամենէն ինքնատիւ, ամենէն կենդանի ու զեղեցիկ արտայայտութիւնն է՝ գրական ոլորտին մէջ...»

Պ. Զօպանեան ընդլայնեց այս տեսութիւնը, յետոյ կարգաց կտորներ նահապետ Քուչակէն ու ժողովրդական անանուն բանաստեղծութիւններէ։

Պ. Ռամօ արտասանեց վեց ժողովրդական բանաստեղծութիւններ, — Երոյ երգեր։ Տիգրին Սըրոն-Վէպեր արտասանեց Պէշիկթաշ-թաշիկանի «Խիցազունք Հայոց» քերթուածը («Ժամ էր պարտադոյ խաղաղական եւ յանկուցիլ...»)։ Հայ քերթութեան այդ նմուշներն սքանչապէս բուն ծափերով ընդունուեցան։

Պ. Պարի կարգաց հմտութեց բանաստեղծութիւն մը Հայոց երաժշտութեան մասին, ցոյց տալէ յետոյ այն չափը որով Հայոց կրօնական երաժշտութիւնը ազդուած էր բիւզանդական երաժշտութեան՝ պահելով հանդերձ ինքնադրոշմ նկարագիր մը, բացատրեց այդ հին երաժշ-

տութեան հիմնական տարրերու թիւնները եւրոպական արդի երաժշտութենէն, խոսեցաւ հայկական ձայնագրութեան վրայ, յիշեց Պապա Համբարձումի ձեռքով այդ ձայնագրութեան վերակողմութիւնը, Յետոյ՝ «Ալէն Ժերմէի երգիչներ»էն խումբ մը երգեց եկեղեցական քանի մը երգեր, զոր ձայնագրած էր պ. Յակոբեան, նախկին դպրապետ Բատըքէօյի եկեղեցոյն, եւ Պապա Համբարձումի դպրոցին հետեւող երգուած կտորներն էին «Յիշեսցուք ի գիշերի դանուն քո տէր»։ «Առաւօտ լուսոյն», «Խորհուրդ մեծ»։ «Լոյս արարիչ լուսոյն», «Տարածեալ»։ «Փոփեա Երուսաղէմ»։ «Սուրբ Աստուած»։ «Տէր Ողորմեա»։ «Քրիստոս պատարագեալ»։ այս կտորներուն բաները ֆրանսերէնի թարգմանուած էին պ. պ. Սպարի եւ Զօպանեանի ձեռքով։ Այդ կտորներէն ոմանք, փոքր տետրակի մը մէջ տպուած, ծախուեցան երեկոյթին մէջ, յայտագրին հետ, ի նպատակ որքանամ գործին։ Պ. Յակոբեան երգեց իբր մաներդ «Ով զարմանալի»ն։

Յետոյ «Ալէն-Ժերմէի երգիչները» երգեցին հայկական ժողովրդական երգեր զոր կովկասի գիւղերուն մէջ վերջերս ի գիր առած է պ. Գ. Պոյաճեան, ուսանայ համակրելի երթասարդ երգիչ մը՝ իր արուեստին մէջ կատարելագործուելու համար Փարիզ եկած։ Երգուած կտորներն էին «Հապրպան» պարերգը (խմբերգ), «Ճան կիւլիւմ» (պ. Պոյաճեան), «Գնաց աշուն եկաւ գարուն» (Յր. Մարթ Լըկրան, պ. Պոյաճեան եւ խումբը), «Ահա եկաւ բարի գարուն» (Յր. Մարթ Լըկրան), «Թող բիւրուշ չերգէ Մշոյ գաշտերու» (պ. Պոյաճեան), Բերդիցը զուրս ելայ» (պ. Պոյաճեան)։

Իր բանաստեղծեան մէջ պ. Օպրի քանի մը բառով յիշեց իր ուղեւորութիւնը արեւելեան Հայաստանի մէջ, իր տպաւորութիւնները էջմիածնէն ու Անիի վեհաշուք աւերակներէն, այդ միջոցին Անիի ճարտարապետական նշխարներուն պատկերները ցոյց տրուեցան մոզական լապտերի միջոցով, ու Օր. Մարթ Լըկրան երգեց «Անի քաղաք նստիւ կուլայ», ամենախորին յուզում յառաջ բերելով։ Ժողովրդական երգերու խօսքերը ֆրանսերէնի թարգմանուած էին պ. Զօպանեանի ձեռքով։

Պ. Պոյաճեան պիտի հրատարակէ ի մօտոյ իր հաւաքած ժողովրդական երգերը։

Երեկոյթին հասոյթը եղած է 1767 Քր. 10 ս.

ծախքերը հաշուելով՝ դուռ շահ մնացած է 891 ֆր. 5 ս. Վոսմապուռն քահանան վերջերս ստացած ըլլալով նոմակ մը Շապին-Քարահիսարի գյուղոցին հողարարձութենէն որ օգնութիւն կը հայցէր այդ քաղաքին որք ու ազգաստ տղոց համար. կազմակերպիչ մասնախումբը՝ ընդունելով Վոսմապուռն քահանային առաջարկութիւնը՝ որոշեց այդ գումարը զԸրկել Շապին-Քարահիսարի որք ու ազգաստ տղոց, ու գումարը զԸրկուեցաւ իսկոյն՝ Վոսմապուռն քահանային ձեռքով՝ որոշուած տեղը:

Վոսմապուռն քահանան եւ այն քանի մը փարիզարնակ վաճառականներն ու տիկիներն որք որոնք անդամակցելով կազմակերպիչ մասնախումբին, ամենամեծ անձնութիւններէն աւելցեցան երեկոյթին նիւթական յաջողութեանը, արժանի են գովեստի եւ շնորհակալութեան:

Փարիզեան քանի մը թերթեր համակրական տողերով յիշատակած էին այս երեկոյթը «Լ'Էօրփէէն» կը գրէր իր փետ. 21 թիւին մէջ.

«Անցեալ կիրակի Արեւելքի կեղեքեալներուն ի նպաստ Շաքօ տ'Օի թատրոնին մէջ կատարուած մեծաշուք ցոյցին աւարտումէն քիչ յետոյ, ուրիշ հաւաքում մը, աւելի մտերմական, տեղի ունեցաւ Ռիւ Պլանշի Էնթէնիօր-Սիվիլի սրահին մէջ: Հայ արուեստի երեկոյթ մըն էր ի նպաստ Հայաստանի որբերուն, որ մեզի առիթ տուաւ ծափահարել երաժշտութիւնն ու գրականութիւնը այդ երկրին զոր Եւրոպայի մէջ իր դժբաղդութիւններով միայն կը ճանչնան:

«Պ. Արշակ Զօպանեան, տնօրէն «Անահիտ» հանդէսին, շատ ծափահարուած բանախօսութիւն մը կարդաց հայ աշուղներուն վրայ, որոնց լեզուներէն մէկ քանին՝ շատ գեղեցիկ իրենց արեւելեան հնչողականութեան մէջ՝ Տիկին Սըկոն-Վէպերի եւ պ. Ռամօի կողմէ արտասանուեցան: Բայց երեկոյթին ամենէն շահեկան մասը թերեւս կը կայանար հայ եկեղեցական ու ժողովրդական երգերուն մէջ զոր երգեցին Սէն Ժերմէի երգիչները եւ զոր մեկնաբանեց քանի մը խօսքով պ. Փիէր Օպրի: Ներկաները մեծ ուշադրութեամբ ունկնդրեցին այդ մեղամաղձիկ ու գողտր մեղստիները, մերթ քիչ մը միօրինակ, բայց շատ բանաստեղծական թարմութեամբ մը տողորուն:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԾԱՐԺՈՒՄԸ ԵՐԲՈՊԱՅԻ ՄԷՋ ԵՒ ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Մեզի համար անհունապէս հաճելի է նկատել որ հայասրական շարժումը Եւրոպայի մէջ կը սկսի առնել այն ձեւը որուն մէջ զայն միլիտարացի ենք մտած տեսնել եւ որուն մէջ զայն մտցնելու ջանադիր եղած ենք առաջին օրէն: Այսինքն թէ, մեր Եւրոպայի բարեկամները կը սկսին նշմարել որ հայ ազգը միմիայն ջարդուած, հալածուած, դժբաղդ ըլլալուն համար չէ որ շահեկան է, այլ թէ ամէն բանէ առաջ այն շահեկան է որովհետեւ քաղաքակրթական ուժ մը կը ներկայացնէ. ուրախ ենք տեսնելով որ Եւրոպայի հայ ուսանողութիւնը շատ փայլուն եւ շատ արդիւնաւոր դործունէութեան մը ձեռնարկած է այս ուղղութեամբ երկու տարիէ ի վեր, եւ մեծապէս կը նպաստէ Եւրոպայի հայասրական շարժման այս նոր փուլին տարածման: Անցեալ տարի, Փարիզի մէջ զի ունեցած հայկական արուեստի երեկոյթէն քանի մը շաբաթ յետոյ, նոյն ծրագրով երեկոյթ մը տեղի կ'ունենար Պերլինի մէջ, կազմակերպուած՝ հայ ուսանողական միութեան ձեռքով, եւ որուն մէջ գերմանացի մեծանուն անձնաւորութիւններ, Տր. Հարնաք, Տր. Ռորպախ եւ Տր. Լեփսիուս կը խօսէին Հայոց եկեղեցւոյն, արդի կեանքին ու դրականութեան վերայ. յետոյ կ'արտասանուէին հայկական քերթուածներ ու կ'երգուէին հայկական երգեր: Այս տարի, Պերլինի մէջ դարձեալ տեղի ունեցած է նմանօրինակ երեկոյթ մը, կազմակերպուած՝ հայ ուսանողներու ձեռքով, եւ որուն մէջ հոշակաւոր տանիմարքացի քննադատ Գիէորգ Պրանաշս հմտալից եւ յուզիչ բանախօսութիւն մ'արտասանեց է հայկական խնդրոյն վրայ: Հայաստանի մէջ կատարուած վայրագութիւնները կորովի շեշտելով պատկերացնելէ յետոյ, բանախօսը ուրուագծեր է հայ ցեղին կատարած քաղաքակրթական դարաւոր դերին պատմութիւնը եւ յայտարարեց է թէ այդ ցեղը արժանի է ոչ թէ միայն ցաւակցութեան այլ եւ յարգանքի: Հայ ուսանողները մտադիր են դերմանական ուրիշ քաղաքներու մէջ ալ նմանօրինակ երեկոյթներ սարքել: Վերջապէս, Տր. Բ. խալաթեան, ձեռներէց եւ աշխատասարգ հայ դործիչ մը, որ քանի մը տարիէ ի վեր գնահատելի ծառայութիւններ կը մատուցանէ հայ դատին եւ հայ բանասիրութեան, կը ծանուցանէ թէ գերմանացի նշանաւոր անձնաւորութեանց աջակ-